

Milivoje Maksić, *U raskoraku sa svetom*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, edicija *Svedočanstva*, Beograd, 2001., str. 152.

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji je u okviru svoje zapažene edicije *Svedočanstva* objavio knjigu odabranih tekstova Milivoja Maksića nastalih u periodu 1988-2000. godine, u nastojanju da ovakvim djelima pospješi cjelovitije razumijevanje proteklih zbivanja, i doprinese naporima za stvaranje suštinskih preduvjeta i pragmatičnih iskoraka, koji bi predstavljali doista suštinski demokratski preobražaj Srbije i potpuni, pragmatični raskid sa vremenom zla. U okviru edicije *Svedočanstva* su publicirane, između ostalog, knjige dr. Latinke Perović, Srđe Popovića, Novaka Pribiševića, dr. Milana Šahovića, dr. Slobodana Inića. Ove knjige su veoma korisna, inspirativna literatura za studioznija, interdisciplinarna istraživanja postjugoslavenske srbijanske društvene i mentalne stvarnosti krajem XX stoljeća. Edicija, u kojoj je Maksićeva knjiga jedan od njenih značajnih reprezentanata, predstavlja tzv. "*drugu Srbiju*" i one malobrojne intelektualce koji su je činili u proteklom dramatičnom vremenu, čije su ideje bile zvanično marginalizirane, tretirane kao izdajničke, da bi im se, na kraju ipak vraćalo, sa slabije osnove i sa velikim vremenskim gubitkom. Glas razuma nije uspio da postane dominantan nad hukom populizma. Legitimitet je preuzela najekstremnija struja srpskog nacionalizma. Nacionalistička inteligencija je Srbiju, lišavajući je kriterija, pretvarala u zemlju "*naoružane anarhije*", okovanu zločinom i kriminalom. Biti u pravu, nakon svega, u biti malo znači. Umjesto katarze javlja se kolektivna amnezija.

Milivoje Maksić (1928) je u nekadašnjoj jugoslavenskoj diplomatiji proveo 43 godine, prošavši dug put od atašea, savjetnika Ambasade, načelnika Uprave za zapadnu Evropu i ambasadora u Poljskoj, do zamjenika saveznog sekretara za vanjske poslove. U Ministarstvu za vanjske poslove najduže se bavio strateškom analizom i planiranjem politike, kao i odnosima sa Istočnom i Zapadnom Evropom. Kao ekspert prisustvovao je 1975. prvom samitu KEBS-a u Helsinkiju. U vremenu od 1977. do 1980. bio je vanjsko-politički savjetnik predsjednika Tita, a zatim kraće vrijeme i predsjednika Predsjedništva SFRJ. Bio je (v.d.) šef diplomatije SFRJ, posljednjih mjeseci njenog formalnog postojanja. Iz diplomatske službe povukao se u aprilu 1992. na sopstveni zahtjev. U mirovinu je otišao *posljednjeg* dana formalno-pravnog postojanja SFRJ. Bio je jedan od "*posljednjih iz kaste strasti*". Učesnik je

mnogih stručnih rasprava o međunarodnim odnosima i autor brojnih članaka o toj temi. Kao i mnogi iz te generacije profesionalnih diplomata, traumatično je doživio tragičan raspad sistema koji je obilježio njihov život. On se ovom knjigom predstavio ne samo kao značajan svjedok i hroničar jedne bume epohe već i kao iskusan analitičar, obaviješten i kompetentan sagovornik.

Prvu kategoriju predstavljenih tekstova čine Maksićeva upadljiva zalaganja za opstanak jedinstvene jugoslavenske državne zajednice, za promoviranje politike koja ne bi dovela do njenog neumoljivog raspada i neizbježne konfrontacije sa međunarodnom zajednicom. Ti tekstovi predstavljaju njegova sopstvena uvjerenja, ali su ilustrativni za razmišljanja i viđenje u većem dijelu tadašnjeg rukovodećeg jezgra u Ministarstvu vanjskih poslova, kao i za raspoloženje znatnog dijela srednjih diplomatskih kadrova. On u junu 1991. upozorava: *"Ja bih bez dvoumljenja rekao, da osnovni problemi Jugoslavije koji opterećuju njen međunarodni položaj i osnovni sukobi i razlike, nisu niti su mogli biti uvezeni i montirani spolja. Oni su rezultat naših unutrašnjih podela. Ali postoji s tim u vezi veliki stepen spremnosti drugih da iskoriste breše koje mi sami stvaramo, i da u tome nalaze svoje interese ili varijante svojih budućih interesa"*. On svakako nije bio prorok, ali je, kao erudita, vidio dalje od mnogih iz svog novonastalog okruženja, i usudio se da to blagovremeno saopći i upozori. Nadjačale su snage zahuktalog, primitivnog nacionalizma, koje nisu mnogo polagale na snagu međunarodne zajednice i pravila ponašanja, nego su isticale svoj *"kompleksa nadmoći"*, mjereći svijet razmišljanjima sitnog balkanskog kockara i prevaranta. Maksić je uočavao kako su Srbi u širokim i značajnim sredinama zarobljenici shvatanja da je bilo moguće, na kraju XX stoljeća, ostvariti nešto *"što je propušteno da se učini u prošlom veku"* u okviru formiranja nacionalnih nezavisnih država, te tvrdio kako su Srbi u fazi da svoju bližu i dalju prošlost prikazuju na način koji odgovara dnevno-političkim potrebama onih koji vladaju političkom scenom i sredstvima javnog informiranja. Lista zabluda, robovanja jednostranim tumačenjima krajnje nepotpunih informacija o sebi i drugim bila je zapanjujuća i ponižavajuća velika. Iz toga su se rađale defektne emocije i iracionalni postupci. Profesionalne patriote prosto su se utrkivale u disciplini javnog haluciniranja, i indoktrinacije javnosti *"istorijskom snom"* o *"velikoj i pravičnoj Srbiji"*. Oštrica riječi militantnih entuzijasta je brzo skliznula niz oštricu *"djela"*. Politika koja ima za cilj da upravlja je po nužnosti maštovita. Ona se pritom mora oslanjati na neku vodeću, pa čak i na neku fiksnu, ideju, koja se usađuje u duh čovjeka-mase, i tu njeguje sve dok se ne potčini sugestiji. Docnije se ona pretvara u kolektivne predstave i postupke.

Maksić je nedvosmisleno često isticao kako je međunarodna zajednica bila strateški zainteresirana za opstanak Jugoslavije kao državne cjeline, bez prejudiciranja njenog državnog uređenja i unutarnjih republičkih odnosa. SAD i Evropa pritom nisu polazili od nekakvog posebnog sentimenta, već od uvjerenja da bi bilo kak-

va promjena granica izazvala kaos. U tom kontekstu on ukazuje na svojevremeni razgovor jugoslavenskog premijera Ante Markovića i američkog predsjednika Buša. Međunarodna zajednica je smatrala da Jugoslavija ima perspektivu da postane "pilot" zemlja, da dubokim reformama i modernizacijom cjelokupnog društva postane inspiracija za druge, da ohrabri slične procese u drugim, naročito u zemljama nekadašnjeg sovjetskog bloka. Sve je to spriječeno, a potom brutalno razoreno zbog drugačijih ambicija unutar same Jugoslavije.

Na sjednici "ostatka" Predsjedništva SFRJ, proširenoj učešćem predstavnika Srba iz dijelova Hrvatske i BiH, u februaru 1992. M. Maksić jasno istupa, upozoravajući na prijeteću snagu međunarodne zajednice: *"Oni su u stanju da oko nas naprave takav sanitarni kordon koji bi presekao sve veze, koji bi u celom svetu proglasio nevažećim pasoš bilo kog Srbina, koji bi presekao sve komunikacije, gde bi jedino slali na kašičicu hranu za decu, gde bismo bili gubavci u svetu, gde bismo bili bačeni unazad da se ne bismo mogli oporaviti za nekoliko generacija... Ja ovde, u stvari, ne govorim pred vama; govorim pred svojom savešću, ali bio sam i dužan da vam to kažem"*. On se uporno suprostavljao općeprihvaćenim tezama o spoljnoj zavjeri: *"Koreni problema leže kod nas i među nama"*, navodeći kako se ispit iz patriotizma ne može položiti na zaslijepljenosti zabludama i na sukobu sa cijelim svijetom. Teorije o zavjeri protiv nekog društva su u konstelaciji sa srodnim *"mitogenim shvatanjima realnosti"* - mitovima o odabranosti, nepogrešivim vođama, velikoj historijskoj misiji. Totalitarni vladari uvijek imaju spremne odgovarajuće ideologije i slike neprijatelja za pravdanje svoje vlasti. Kontrolirana oskudica postajala je kulturni i politički program. Sit i bogat građanin je loš podanik oligarhijske države, ne mari mnogo za oglodane kosti političke doktrine.

Maksić je već u junu 1992. vizionarski predvidio kako novonastaloj SRJ predstoji surovo razdoblje patnji i poniženja, revolta raznih oblika, ustvrđujući da sankcije prema ovoj zemlji nisu bile kapric međunarodnih moćnika, već izraz širih strateških interesa evropske i svjetske zajednice. Između SRJ i SFRJ postoje duboke i suštinske razlike. U domenu politike i moralnih vrijednosti među njima, kako on analizira, *"nema ničega suštinski zajedničkog ni dodirnog"*. To su dvije historijske epohe sa svojim različitim obilježjima. Nova jugoslavenska spoljna politika je, po njemu, bila preplavljena *"lavinama obmana, neistina, šarlatanskih obećanja i nesuvislih obećanja"*.

U drugoj kategoriji tekstova dominiraju Maksićevi kritički pogledi na vladajuća shvatanja beogradskog režima, uz ukazivanje na nužnost demokratske varijante politike i ponašanja. On je, kao poznavalac međunarodnih odnosa, bezuspješno pokušavao da upozori državne organe i institucije da slijepo ne srljaju u avanturu i neminovnu propast. U novembru 1992. on piše u *"Borbi"* kako se zamagljuje osnovna istina da je suštinski problem *"ovde kod nas, među nama i u nama, zbog čega smo u Evropi postali prokaženi izuzetak, kao jedino područje smrti i razaranja"*, dodajući

otvoreno: *"Mi smo već udaljeni sa svih počasnih mesta u svetu koja smo imali decenijama... Sejanjem iluzija ništa se ne može postići. Svaki uspeh je tu ne samo efemeran, nego i poguban"*.

U trećoj kategoriji Maksićevih tekstova, o izlazu iz *"košmarnog lavirinta"*, daju se naznake za alternativnu spoljnu politiku, koja bi bila u suglasju sa nacionalnim i državnim interesima i svjetskim demokratskim standardima. On primjećuje da se Srbi nalaze zapravo pred jednom stoljetnom dilemom: velika ili demokratska Srbija. Jedno drugo isključuje. Dejtonski sporazum je za njega međunarodno verificiran poraz agresivnog i anahronog nacionalizma na svim beogradsko-zagrebačko-paljanskim prostorima (*"a i šire"*). Taj poraz traži uklanjanje ne samo posljedica već i korijena zla. Nacionalističke naslage nisu bile, po njemu, samo obilježja beogradskog režima već su bile vidljive i tamo gdje se glasno govorilo o *"evropskoj Srbiji"*.

Nakon promjene režima u Srbiji M. Maksić u oktobru 2000. piše: *"Moramo imati jasan i čist odnos prema velikosrpskom nacionalizmu, koji je motorna snaga četiri izgubljena rata i raslojavanja bivše države, društva, tekovina mnogih generacija i glavni uzrok sukoba sa celim svetom. Nije dovoljan raskid sa politikom (a zapravo sa porazima i greškama) prethodne vladajuće strukture. Potreban je raskid sa anahronim idejnim političkim ekspanzivno nacionalističkim konceptom iz koje su proistekli i raspadi, i ratovi, i sukob sa svetom i antidemokratija u zemlji"*. On se u svojim tekstovima neprestano zalagao za *"generalnu opravku duha nacije"*, za vraćanje pravim vrijednostima, gdje je na prvom mjestu vidio toleranciju prema drugima i uvažavanje onih prava koja *"želimo da i drugi respektuju kod nas"*.

Otrežnjenje je, nakon svega što se zbilo, postalo bolno i dugotrajno. Pojedini istraživači, poput Lazara Vrkatića, upozoravaju da je srbijanski konzervativizam dva puta uništio u XX stoljeću državu u kojoj je zajedno živio srpski narod. Najstrašnija misao je da će taj konzervativizam preživjeti i ovo vrijeme, da će biti još neumniji, da će proizvoditi nova čudovišta društvenog života. Kad jedno društvo duboko zakopa prošlost, time što *"odbije"* da se suoči sa sopstvenom odgovornošću i doživi katarzu, ono također, pokopava i same etničke vrijednote koje to isto društvo treba da bi njegova budućnost bila izvjesnija. Uz izrastanje svijesti o počinjenom zlu, autokritiku, mukotrpan i dugotrajan pokušaj promjene mentaliteta, neophodno je podmirivanje računa sa vlastitom prošlošću. Maksić o tome piše: *"Nijedan narod nije izišao iz patnji i poniženja dok nije hrabro i do dna sagledao svoje vreme i breme zla i nije saznao istinu o sebi - celu i bez ostatka"*. Bez osvješćivanja nema realizma i racionalne politike. Put izlaska oboljelog srbijanskog društva iz krize biće dugotrajan, opterećen raznovrsnim mitovima i ksenofobijama, suočavanjem sa činjenicama i traganjem za odgovornošću za tok i ishod posljednje decenije XX stoljeća. ■

Safet Bandžović